

ВИЗНАЧЕННЯ КОЛА ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У СПРАВАХ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ІЗ КРЕДИТНИХ ПРАВОВІДНОСИН

DEFINITION OF THE CIRCLE OF PERSONS WHO TAKE PART IN CASES THAT ARISE FROM CREDIT RELATIONSHIPS

Поливач В.О.,

*аспірант кафедри правосуддя юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті досліджуються проблемні питання визначення кола осіб, які беруть участь у справах, що виникають з кредитних правовідносин. Проведено аналіз правових норм щодо особливостей суб'єктного складу справ даної категорії. Проаналізовано судову практику з тематики дослідження. Зроблено пропозиції для усунення суперечностей правового регулювання цих відносин.

Ключові слова: кредитні правовідносини, суд, позивач, відповідач, коло осіб, які беруть участь у справі.

В статье исследуются проблемные вопросы определения состава лиц, участвующих в делах, возникающих из кредитных правоотношений. Проведен анализ правовых норм об особенностях субъектного состава дел данной категории. Проанализировано судебную практику по тематике исследования. Сделаны предложения по устранению противоречий правового регулирования этих отношений.

Ключевые слова: кредитные правоотношения, суд, истец, ответчик, состав лиц, участвующих в делах.

In the article the problematic issues of definition of the circle of persons who take part in cases, that arise from credit relations, are investigated. Legal norms on the subject composition features of this category of cases are researched. The court practice on the subject of research is analyzed. Proposals to eliminate the contradictions of legal regulation of these relations are made.

Key words: credit relationships, court, claimant, defendant, circle of persons.

Постановка проблеми. На сьогодні у провадженні судів України перебуває велика кількість цивільних справ, що виникають з кредитних правовідносин. У зв'язку із фінансовою кризою в країні прослідковується тенденція щодо їх збільшення. Складна політична та економічна ситуація в Україні потягла за собою знецінення української гривні по відношенню до іноземної валюти, зменшення розмірів доходів громадян, а відповідно, погіршення матеріального стану населення.

Як наслідок, більшість позичальників втратили можливість повернення кредиторам отриманих коштів, що стало причиною появи численної кількості судових справ про стягнення заборгованості за кредитними договорами. Крім того, в судах розглядаються справи про визнання недійсними кредитних договорів, договорів застави, іпотеки, поруки; про визнання дій кредиторів незаконними та зобов'язання вчинити певні дії; про визнання поруки припиненою; про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, тощо.

Зазначені справи складають основну частину всіх цивільних справ, що розглядаються судами в порядку цивільного судочинства. Так, відповідно до офіційних даних Державної судової адміністрації України однією із найчисленніших категорій судових справ, які розглядаються в порядку цивільного судочинства, є справи, що виникають із кредитних правовідносин. Так, за 2014 рік до місцевих загальних судів надійшло 253 541 спорів, що виникають з договорів, з них 200 070 – спори, що виникають із договорів позики, кредиту, банківського вкладу

(за 2013 рік – 184 989 спорів; за 2012 рік – 157 567 спорів, за перше півріччя 2015 року – 99 881 спір) [1].

Процесуальний порядок розгляду справ, що виникають із кредитних правовідносин, уже протягом декількох років є предметом обговорення як теоретиків, так і практиків цивільного процесуального права.

Зокрема, актуальним і важливим для вдосконалення цивільно-процесуального законодавства України є питання визначення кола осіб, які беруть участь у справах даної категорії, оскільки його дослідження відповідає потребам практики та є нагальним завданням розвитку теорії цивільного процесуального права.

Стан дослідження. У різний час на дослідження складу осіб, які беруть участь у справах позовного провадження, у своїх працях звертали увагу такі вчені-процесуалісти радянського і сучасного періодів, як М.А. Вікут, В.М. Гапєєв, О.В. Гетьманцев, М.А. Гурвіч, П.Ф. Єлісейкін, П.П. Заворотько, М.Б. Зейдер, Н.О. Кіреєва, В.В. Комаров, І.А. Павлуник, Д.М. Сібільов, Д.М. Чечот, М.С. Шакарян, М.Й. Штефан, В.Н. Щеглов та ін. Зокрема, у 2011 році на дисертаційному рівні зазначене питання досліджувала С.С. Бичкова.

Однак, незважаючи на широкий спектр досліджень, деякі питання залишилися поза увагою науковців або видаються дискусійними. Можна констатувати, що в українській цивільно-процесуальній науці питання визначення кола осіб, які беруть участь у справах, що виникають з кредитних правовідносин, майже не висвітлювалося.

Метою дослідження є визначення особливостей кола осіб, які беруть участь у справах, що виникають із кредитних правовідносин, для розроблення за-сад їх практичної реалізації під час розгляду судами справ даної категорії.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до частини першої статті 26 Цивільного процесуально-го кодексу України (далі – ЦПК України) у справах позовного провадження особами, які беруть участь у справі, є сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб [2].

Як зазначає С.С. Бичкова, особи, які беруть участь у справах позовного провадження (зокрема, у справах, що виникають з кредитних правовідносин), наділені самостійною юридичною заінтересованістю, спрямованою на розв’язання матеріально-правового спору між сторонами. Вони є суб’єктами цивільних процесуальних правовідносин, які, реалізуючи принцип змагальності цивільного судочинства, вчиняють у суді певні процесуальні дії, захищаючи в порядку позовного провадження належні їм права, свободи та інтереси або у випадках, встановлених законом, права, свободи та інтереси інших осіб [3, с. 20].

Сторонами у цивільному процесі є особи, які беруть участь у справі, спір яких є предметом судового розгляду. Відповідно до частини першої статті 30 ЦПК України це – позивач і відповідач.

Позивач – це суб’єкт цивільних процесуальних відносин, для захисту суб’єктивних прав і охоронюваних законом інтересів якого відкрито провадження у справі [4, с. 23].

У справах, що виникають з кредитних правовідносин, позивачами як правило є банки та фінансові установи або їх правонаступники (позови про стягнення заборгованості); позичальники та/або поручителі (позови про визнання договорів недійсними; про визнання поруки припиненою; про визнання дій кредитора протиправними та зобов’язання вчинити певні дії; про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню) тощо.

Відповідач – це особа, яка, на думку позивача, порушила, не визнала або оспорує його права, свободи чи інтереси і яка внаслідок цього притягується до відповіді за позовом.

У справах, що виникають з кредитних правовідносин, відповідачами є позичальники та/або поручителі (позови про стягнення заборгованості); банки та фінансові установи або їх правонаступники (позови про визнання договорів недійсними; про визнання поруки припиненою; про визнання дій кредитора протиправними та зобов’язання вчинити певні дії; про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню) тощо.

Особливістю справ, що виникають із кредитних правовідносин, є те, що в одній справі нерідко беруть участь як юридичні, так і фізичні особи, які можуть бути кредиторами, боржниками, поручителями, заставодавцями, майновими поручителями тощо. Тому з вирішенням питання суб’єктного складу цивільних процесуальних правовідносин у справах даної кате-

горії тісно пов’язане питання визначення підвідомчості даних справ.

Такі справи підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства, лише якщо однією зі сторін є фізична особа, а пред’явлені вимоги взаємопов’язані між собою і окремий їх розгляд неможливий.

При цьому участь у справі кількох позивачів і (або) відповідачів (процесуальна співучасть) допускається, якщо: 1) предметом спору є спільні права чи обов’язки кількох позивачів або відповідачів; 2) права і обов’язки кількох позивачів чи відповідачів виникли з однієї підстави; 3) предметом спору є однорідні права й обов’язки. Зокрема, це можуть бути позови банку (іншої фінансової установи) до фізичної особи – позичальника і до юридичної особи – поручителя чи навпаки, які виникли з одних і тих самих правовідносин – отримання кредиту.

Так, згідно з частиною першою статті 554 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [5] поручитель відповідає перед кредитором солідарно із позичальником, якщо договором поруки не встановлено його додаткову (субсидіарну) відповідальність. Неможливість окремого розгляду цих договорів може бути пов’язана, зокрема, із визначенням суми заборгованості, способу виконання зобов’язання та іншими умовами договору.

Обов’язково однією із сторін спору, що виникає із кредитних правовідносин, є банк (інша фінансова установа: страхова організація або кредитна спілка, які мають особливий правовий статус та децю обмежені, порівняно з банками, права), оскільки відповідно до статті 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність» операції з кредитування належать до виключно банківських, здійснювати які дозволяється тільки юридичним особам, які мають банківську ліцензію, тобто – банкам.

Банк як позивач у справах про стягнення заборгованості за кредитним договором визначає коло відповідачів, до яких він пред’являє вимоги.

Так, у серпні 2014 року ПАТ «Неос Банк», правонаступником якого є ПАТ «Альфа Банк» (далі – Банк), звернулося до Печерського районного суду м. Києва з позовом про солідарне стягнення заборгованості за кредитним договором з фізичної особи К., ТОВ «Основа», ТОВ «Галицька основа» та СП «ТОВ «Основа – Солсиф». До ТОВ «Основа» позов було пред’явлено як до позичальника, а до К., ТОВ «Галицька основа» та СП «ТОВ «Основа – Солсиф» як до поручителів.

Рішенням Печерського районного суду м. Києва від 03 грудня 2014 року, залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 26 лютого 2015 року, позов Банку було задоволено, солідарно стягнуто з відповідачів на користь Банку заборгованість за кредитним договором.

Ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ) від 29 квітня 2015 року касаційні скарги К. та ТОВ «Основа» було відхилено, рішення судів першої та апеляційної інстанцій залишено без змін.

Суди першої, апеляційної та касаційної інстанції, ухвалюючи відповідні судові рішення, виходили з

того, що вимоги позивача до кількох відповідачів (як фізичної особи, так і юридичних осіб) можуть бути об'єднані в одне провадження, оскільки ці вимоги однорідні, нерозривно пов'язані між собою, виникли з одних і тих самих правовідносин – отримання кредиту, від вирішення однієї з них залежить вирішення інших, тобто в наявності є спільність предмета позову. Така позиція відповідала роз'ясненням, викладеним в абзаці 3 пункту 15 Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 року № 2 «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» [6] та в пункті 2 постанови пленуму ВССУ від 30 березня 2012 року № 5 «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин» [7].

Переглянувши дану справу, Верховний Суд України постановою від 01 липня 2015 року скасував вищезазначені судові рішення закриття провадження у справі в частині позовних вимог Банку до юридичних осіб (ТОВ «Основа», ТОВ «Галицька основа», СП «ТОВ «Основа – Солсиф»), зазначивши, що в цій частині справа підлягає розгляду в порядку господарського судочинства.

Верховний Суд України взяв до уваги, що кредитний договір укладений між юридичними особами (Банком та ТОВ «Основа»). Між кожним із поручителів (К., ТОВ «Галицька основа», СП «ТОВ «Основа – Солсиф») та Банком було укладено окремі договори поруки, а відповідно, кожен з них окремо несе солідарну відповідальність з позичальником перед Банком. Тобто поручителі не несуть солідарну відповідальність між собою за зобов'язаннями позичальника.

Оскільки не допускається об'єднання в одне провадження вимог, які підлягають розгляду за правилами різних видів судочинства, якщо інше не встановлено законом, суд відкриває провадження у справі в частині вимог, які належать до цивільної юрисдикції, і відмовляє у відкритті провадження у справі щодо вимог, коли їх розгляд проводиться за правилами іншого виду судочинства [8].

Таким чином, коло відповідачів у справах, що виникають із кредитних правовідносин, суттєво впливає на визначення їх підвідомчості.

Варто зазначити, що з цього питання судова практика є неоднозначною. Існують численні випадки розгляду справ з аналогічним суб'єктним складом в порядку цивільного судочинства з ухваленням судових рішень, які набувають законної сили.

На нашу думку, для досягнення єдності судової практики по даній категорії справ необхідна наявність обов'язкового для застосування правового висновку Верховного Суду України, який наділений повноваженнями надавати правові висновки з питань неоднакового застосування норм процесуального права відповідно до статті 355 ЦПК України в редакції Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 року № 192-VIII [9].

Укладати кредитні договори від імені банку можуть і структурні банківські підрозділи (відділення,

філії), якщо це передбачено їхніми повноваженнями відповідно до положення, статуту, довіреності тощо. Проте, стороною за договором у таких випадках є банк, а не його структурна одиниця.

Відповідно до статті 95 ЦК України філією є відокремлений підрозділ юридичної особи, що розташованій поза її місцезнаходженням та здійснює всі або частину її функцій. Філії не є юридичними особами і діють на підставі затвердженого положення.

Незважаючи на те, що позови, що виникають із діяльності філії або представництва юридичної особи, можуть пред'являтися також за їх місцезнаходженням (частина сьома статті 110 ЦПК України), відповідачем у справах, що виникають із кредитних правовідносин, є банк чи інша фінансова установа як юридична особа [7].

Оскільки філія банку не є юридичною особою, вона не наділена цивільною процесуальною дієздатністю, не може представляти інтереси банку в суді, як сторона у справі. Тому на підставі положень частини другої статті 30 ЦПК України особою, яка бере участь у цій справі, може бути лише банк (а не його структурна одиниця).

У зв'язку з цим судова практика, де суди визнавали стороною у цій категорії справ структурні банківські підрозділи, а не сам банк, як юридичну особу, є неправильною.

До складу осіб, які беруть участь у справах, що виникають з кредитних правовідносин, належать також представники сторін. Результати аналізу судової практики свідчать про існування проблемних питань в аспекті підтвердження повноважень на представництво у справах, що виникають з кредитних правовідносин. Зокрема, особливістю у цьому контексті вирізняється суб'єктний склад відповідних правовідносин, а саме те, що одним із їх суб'єктів є зазвичай банківська установа. При цьому у судовій практиці виникають випадки неоднакового вирішення питання про те, яким документом (оригіналом чи копією довіреності) може бути підтверджено повноваження представника.

Про актуальність даного питання свідчить звернення до ВССУ Асоціації «Український Кредитно-Банківський Союз» (лист вх. № 339/0/1-14 від 19 березня 2014 року) з проханням надати роз'яснення стосовно допустимості прийняття судами в якості доказу повноважень представника юридичної особи належним чином засвідченої копії довіреності, виданої юридичною особою на представництво своїх інтересів.

Так, можна виокремити щонайменше два підходи до вирішення цього питання. Перший із них полягає у тому, що належним чином засвідчена копія довіреності банківської установи є належним способом підтвердження повноважень представника цього суб'єкта. У свою чергу, другий підхід є протилежним та полягає у тому, що відповідно до положень цивільного процесуального законодавства повноваження представника можуть бути підтверджені винятково довіреністю, тобто оригіналом.

Вирішення цього питання має істотне процесуальне значення, оскільки від нього залежить, зо-

крема аспект наявності підстав для констатації прийнятності позовної заяви або, навпаки, констатації її невідповідності вимогам процесуального законодавства, що має наслідком залишення позовної заяви без руху.

Відповідно до частини третьої статті 38 ЦПК України юридичних осіб представляють їхні органи, що діють в межах повноважень, наданих їм законом, статутом чи положенням, або їх представники. При цьому частиною першою статті 42 ЦПК України передбачено, що повноваження представника юридичної особи мають бути посвідчені довіреністю юридичної особи або документами, що посвідчують службове становище і повноваження її керівника. Довіреність від імені юридичної особи згідно з частиною третьою зазначеної статті видається за підписом посадової особи, уповноваженої на це законом, статутом або положенням, з прикладенням печатки юридичної особи.

За змістом частини восьмої статті 119 ЦПК України, якщо позовна заява подається представником позивача, до позовної заяви додається довіреність чи інший документ, що підтверджує його повноваження. Оскільки недотримання зазначеної вимоги відповідно до статті 121 ЦПК України є підставою для залишення позовної заяви без руху та повернення позовної заяви, суд перевіряє наявність у представника позивача повноважень на ведення справи.

У зв'язку з цим варто зазначити, що документом, який у розумінні статті 119 ЦПК України підтверджує повноваження представника, є не лише оригінал довіреності від імені юридичної особи, але й її належно посвідчена копія. При цьому посвідчення копії довіреності від імені юридичної особи слід вважати належним, якщо воно здійснене відповідно до Національного стандарту України «Вимоги до оформлювання документів» (ДСТУ 4163-2003), затвердженого наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 07 квітня 2003 року № 55 [10], тобто із зазначенням, зокрема, посади, особистого підпису особи, яка засвідчує копію, її ініціалів та прізвища, а також з проставленням відбитку печатки юридичної особи.

Враховуючи зазначене, на нашу думку, надання суду представником юридичної особи належно посвідченої копії довіреності від імені юридичної особи не суперечить вимогам частини п'ятої статті 42 та частини восьмої статті 119 ЦПК України.

У деяких випадках суди до участі у справах даної категорії залучали Національний банк України (в якості відповідача або, здебільшого, в якості третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо пред-

мета спору). Переважно це стосувалося позову про визнання кредитного договору в іноземній валюті недійсним чи стягнення заборгованості за таким договором.

Проте, відповідно до правової позиції Верховного Суду України, суди не повинні залучати до участі у справі Національний банк України (далі – НБУ), оскільки вимоги, зазначені в позовній заяві, ніяк не стосуються діяльності НБУ чи його територіальних управлінь, а прийняте рішення не може вплинути на його права чи обов'язки [11].

Так, рішенням Дарницького районного суду м. Києва від 25 червня 2015 року позов С. до К. та ПАТ «Дочірній банк Сбербанку Росії» про стягнення коштів задоволено. Зобов'язано ПАТ «Дочірній Банк Сбербанку Росії» видати С. в повному обсязі грошові кошти, які знаходяться на його поточному рахунку.

Не погоджуючись з рішенням суду, ПАТ «Дочірній банк Сбербанку Росії» подало апеляційну скаргу, одним із доводів якої було незалучення до участі у справі судом першої інстанції НБУ. Апелянт зазначав, що він не мав можливості повернути С. одним платежем усю суму коштів, які знаходяться на його поточному рахунку, оскільки постановами НБУ «Про врегулювання ситуації на кредитно-грошовому і валютному ринках України» від 03 березня 2015 року № 160 та від 03 червня 2015 року № 354 обмежена грошова сума, яка може бути видана банком на добу одному клієнту.

Ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 23 вересня 2015 року рішення суду першої інстанції було залишено без змін. Суд апеляційної інстанції не прийняв цей довід до уваги як підставу для скасування рішення, оскільки воно не стосуються діяльності НБУ чи його територіальних управлінь, та не може вплинути на його права чи обов'язки.

Висновки. Таким чином, виходячи із специфіки юридичної природи спірного матеріального правовідношення, а також теоретичних засад цивільного процесуального інституту осіб, які беруть участь у справах, ми визначили склад осіб, які беруть участь у справах, що виникають із кредитних правовідносин.

Наведені положення, на нашу думку, є достатньо новими у теорії цивільного процесуального права, сприяють розробленню засад їх практичної реалізації під час розгляду судами справ даної категорії. Продовження теоретичного дослідження кола осіб, які беруть участь в справах, що виникають із кредитних правовідносин, буде мати позитивне значення як для науки цивільного процесуального права України, так і для законотворчої діяльності й судового правозастосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Форма 2Ц. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку цивільного судочинства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://court.gov.ua/sudova_statystyka/lkflghkjlh.
2. Цивільний процесуальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 квіт. 2015 р. : (Офіц. текст). – К. : ПАЛІВОДА А. В., 2015. – 204 с. – (Кодекси України).
3. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження : монографія. – К. : Атіка, 2011.

4. Васильев С.В. Особливості розгляду окремих категорій цивільних справ : навчальний посібник. – Харків : Еспада, 2012. – 370 с.
5. Цивільний кодекс України : Закон Верховної Ради України від 16.01.2003 № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – С. 7. – Ст. 461 (з подальшими змінами та доповненнями).
6. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 2 // Вісник Верховного суду України. – 2009. – № 8. – С. 3.
7. Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин : Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.03.2012 р. № 5 // Закон і Бізнес. – 2012. – № 18.
8. Постанова Верховного Суду України від 01 липня 2015 року по справі № 6-745цс15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
9. Про забезпечення права на справедливий суд : Закон Верховної Ради України від 12.02.2015 р. № 192-VIII // Офіційний вісник України. – 2015. – № 17. – С. 24 (з подальшими змінами та доповненнями).
10. Вимоги до оформлювання документів: ДСТУ 4163-2003. – [Чинний від 01.09.2003] : Наказ Держспоживстандарту України від 07.04.2003 р. № 55 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vru.gov.ua/content/file/Doc_007.pdf.
11. Судова практика розгляду цивільних справ, що виникають з кредитних правовідносин (2009-2010 роки) : Узагальнення Верховного Суду України від 07.10.2010 р. // Вісник Верховного Суду України. – 2015. – № 11(123). – С. 16-35.